

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/283-289>

Aysel Abdullayeva

Naxçıvan Dövlət Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0006-3727-4752>

sukurovramiz9@gmail.com

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin etmək üçün pedaqoji dəstəyin imkanları

Xülasə

Məqalədə tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin etmək üçün pedaqoji dəstəyin imkanları araşdırılır. Qeyd edilir ki, pedaqoji dəstək müəllim və tələbə arasında çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etməyə, habelə müstəqil fərdi seçim vəziyyətlərinə yönəlmiş pedaqoji qarşılıqlı əlaqə sistemidir. Pedaqoji dəstək fəaliyyətdir, pedaqoji prosesin tərkib hissəsidir, müəllim tələbənin inkişafı üçün lazım olan resursları aktivləşdirir.

Əsaslandırılır ki, pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsində təcrübənin yayılması tədris vəsaitləri yazmaqla, tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşdırılması, elmi konfranslarda, seminarlarda, dəyirmi masalarda və s. bu təcrübənin təhsil təcrübəsində köklənməsinə öz töhfəsini verir. Baxılan prosesin pedaqoji dəstəyi tələbələrin şəxsi və peşəkar öz müqəddəratını təyin etməsinin mümkün olduğunu, müxtəlif həyat və təhsil vəziyyətlərinin, onun subyektivlik əldə etməsi və öz hərəkətlərinin məqsədyönlü həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin səmərəli həyata keçirilməsi yalnız müvafiq nəzəri əsaslarla mümkündür.

Açar sözlər: universitet, uyğunlaşma, tələbə, sosial-mədəni mühit, pedaqoji dəstək

Aysel Abdullayeva

Nakhchivan State University

Master Student

<https://orcid.org/0009-0006-3727-4752>

sukurovramiz9@gmail.com

Possibilities of Pedagogical Support to Ensuring Effective Adaptation of Students to the Socio-Cultural Environment of the University

Abstract

The article examines the possibilities of pedagogical support to ensure effective adaptation of students to the socio-cultural environment of the university. It is noted that pedagogical support is a system of pedagogical interaction between the teacher and the student, aimed at helping to overcome difficulties, as well as independent individual choice situations. Pedagogical support is an activity, an integral part of the pedagogical process, the teacher activates the resources necessary for the development of the student.

It is substantiated that the dissemination of experience in the implementation of pedagogical support, adaptation of students to the university environment by writing teaching aids, scientific conferences, seminars, round tables, etc. contributes to the rooting of this experience in educational practice. The pedagogical support of the process under consideration assumes the possibility of students' personal and professional self-determination, the acquisition of subjectivity in various life and educational situations, and the purposeful implementation of their own actions. It should be noted that the effective implementation of pedagogical support is possible only with the appropriate theoretical foundations.

Keywords: university, adaptation, student, socio-cultural environment, pedagogical support

Giriş

Müasir, sürətlə dəyişən dünya, yeniliyə hazır olmaq, mobillik, çeviklik və rəqabət qabiliyyətlilik kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirməli olan mütəxəssislərin hazırlanması sisteminə yeni tələblər qoyur. Təhsilin, elmin rolunun daha da artdığı, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasının gücləndiyi bir dövrdə, dərin bilikli və müasir tərəkəkkürlü mütəxəssis-kadrlarla yanaşı, cəmiyyət daxilində öz potensialını həyata keçirə bilən tələbələr də lazımdır. Müasir gənclərin əksəriyyəti dəyişən reallığa sosial uyğunlaşma ilə bağlı çətinlik çəkirlər. Məhz buna görə də peşə-ixtisas hazırlığının ilkin mərhələsində tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması aktual problemlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasında ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramına uyğun olaraq, bakalavr və magistr dərəcəsi alan məzunlar şifahi və yazılı formada ünsiyyət qurmaq bacarığı, komandada işləmək bacarığı, sosial, mədəni və şəxsi fərqləri, təhsil prosesində iştirakçıların psixoloji və pedaqoji dəstəyə hazırlığı, tolerantlıqla dərk etmək və s. sosial qarşılıqlı əlaqə kompetensiyasına malik olmalıdırlar (Əliyev, 1998).

Universitetin sosial-mədəni mühiti hər bir tələbənin şəxsiyyətinin formalaşmasına, müsbət həyatı dəyərlərin, idealların və istəklərin mənimsənilməsinə kömək edir və məzunların dəyişən şəraitə uyğunlaşma qabiliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Eyni zamanda, universitetdə təhsil almayan gənclərin şəxsi keyfiyyətləri və imkanları çox vaxt təhsilli gənclərdən fərqli olur. Uyğunlaşma məzunların təkcə peşə-ixtisas sahəsində deyil, həm də fərdin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları nəminə həyata keçirilən digər fəaliyyət sahələrində gələcək uğurlu həyatına kömək edir. Üstəlik, həm cəmiyyət, həm də dövlət yaranan situasiyaları idarə etməyi, insanlara inam və insanpərvərliklə yanaşmağı, özünü tanıma və özünü inkişaf etdirməyi, insanlarla səmərəli ünsiyyət qurmağı bacaran, yeni sosial-mədəni reallığa uyğunlaşan bir mütəxəssisin inkişafında maraqlıdır.

Qeyd edək ki, “Uyğunlaşma” termini (latınca *adaptatio* – uyğunlaşma) elmi dövriyyəyə XVIII əsrin sonlarında H. Obert tərəfindən daxil edilmişdir və ümumilikdə adaptasiya canlıının müxtəlif ətraf mühit parametrlərinin dəyişməsi nəzərə alınmaqla öz bütövlüyünü qorumaq qabiliyyəti mənasını verir.

Tədqiqatlarda sosial adaptasiyanı fərdin sosial mühitdə baş verən dəyişikliklərə aktiv uyğunlaşması hesab edilir. Bu o deməkdir ki, insanın özü münasibətlərdə dəyişikliklərə ehtiyac olduğunu başa düşür. Bu, başqaları ilə münasibətlərin uyğunlaşdırılmasına yönəlmiş digər davranış yollarının formalaşmasına başlayır (Vittenberq, 1994, s. 240).

Psixoloqlar və pedaqoqlar müasir dünya və cəmiyyətin daimi dəyişikliklərinin kontekstində tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşması problemini öyrənməyə çalışmışlar. Şəxsiyyətin sosial-psixoloji uyğunlaşması problemi xarici tədqiqatlarda Z. Freyd, A. Adler, E. Erikson, G. Allport, D. Rotter, K. Rogers və s. psixoloqlar tərəfindən geniş şəkildə öyrənilmişdir. P. A. Proseçkiy uyğunlaşmanı tələbələrin ali təhsil şəraitinə fəal yaradıcı uyğunlaşması kimi xarakterizə edir. Bu prosesdə zehni fəaliyyətin təşkili, seçilmiş peşəyə çağırış, rəşional kollektiv və şəxsi iş rejimi, asudə vaxt və gündəlik həyat, peşəkar özünütəhsil və peşəkar əhəmiyyətli şəxsi keyfiyyətlərin özünü inkişaf etdirmə iş sistemi inkişaf etdirilir (Joqova, 2014, s. 98). Tədqiqatlardan aydın görünür ki, uyğunlaşma o zaman baş verir ki, tələbə bu prosesə münasibətdə subyektivdir. Bu tələbələrin həm aktiv, həm də passiv rolların birləşməsinə nəzərdə tutur. Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasının uğuru əsasən onların sosial münasibətlərin makro mühitindəki yerini dərk etmələrini, öz fəaliyyətləri üçün strategiyanın formalaşdırılmasını, gələcək mütəxəssislərin şəxsi və peşəkar inkişafını, özünü təkmilləşdirmə və özünü həyata keçirmə istəklərini müəyyən edir.

Peşəkar uyğunlaşma təhsil prosesinin mahiyyətinə, məzmununa, şəraitinə və təşkilinə uyğunlaşma, tədris və elmi işdə müstəqillik bacarıqlarının inkişafıdır. Tələbələrin peşə hazırlığının keyfiyyəti onların peşə fəaliyyətinin səviyyəsini müəyyən edir (Rean, 1995, s. 282).

Vurğulamaq yerinə düşər ki, bəzi tələbələrin müxtəlif dəyişikliklərə sosial-psixoloji uyğunlaşma qabiliyyəti, real əlaqələr qurmaq və münasibətləri idarə etmək bacarığı aşağıdır. Təhsil fəaliyyəti üçün öz motivasiyasının aşağı səviyyəsi və başqalarının kifayət qədər qəbul edilməməsi tələbələrin universitet mühiti ilə qarşılıqlı əlaqəsinin həmişə lazımı tərbiyəvi təsir göstərməməsindən irəli gəlir və bu mühiti qane etmir.

Tədqiqat

Tədqiqatlarda qeyd edilir ki, birinci kurs tələbələrinin hər bir konkret sahədə universitetdə yeni yaşayış şəraitinə uyğunlaşma problemi çətinlik dərəcəsinə və xüsusiyyətlərinə görə dəyişir ki, bu da tələbələrin yeni mühiti dərk etmək və mənimsəməkdə fərdi xüsusiyyətlərindən və ali təhsil müəssisəsinin xüsusiyyətlərindən asılıdır (Kon, 1989, s. 299).

Tələbələr qrupunda şəxsiyyətlərarası münasibətlər, xüsusilə universitet təhsilinin ilkin dövründə çox vaxt kortəbii şəkildə qurulur. Bu baxımdan bir çox tələbələr həm şəxsi inkişafda, həm də peşəkar öz müqəddəratını təyin etməkdə çətinlik çəkirlər. Qeyd edilən tendensiyalar tələbələrin çətinliklərin öhdəsindən gəlmək bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə yardım tələb edir. Belə bir nəticə yalnız bütün sahələri əhatə edən, tələbələrin ətraf mühitə uyğunlaşmasına töhfə verən xüsusi fəaliyyətlərin köməyi ilə mümkündür.

Universitetdə təhsil almağa yeni başlayan birinci kurs tələbələrinə universitetin sosial-mədəni mühitinə, özünütəhlil, özünə hörmət və özünüidarəetmə mexanizmlərinin inkişafına dəstək üçün uyğunlaşmasına kömək etməyə yönəlmiş belə bir tədris fəaliyyəti sisteminə ehtiyac əvvəlcədən müəyyənəndirilir.

Birinci kurs tələbəsi təhsilin birinci ilində tələbə kollektivinə daxil olur, zehni fəaliyyətin rəasional təşkili üçün bacarıq və vərdislərini inkişaf etdirir, seçdiyi peşəyə çağırışı həyata keçirir, işin, istirahətin və gündəlik həyatın optimal rejimini inkişaf etdirir, peşəkar əhəmiyyətli şəxsi keyfiyyətləri inkişaf etdirir və tərbiyə edir (Joqova, 2014, s. 159).

Bunun üçün bu sistem çərçivəsində insanın öz müqəddəratını təyin etməsinə, həyat və peşəkar mövqe, öz həyatının konkretləşdirilməsinə, formalaşmasına şərait yaratmaq lazımdır.

Müasir tədqiqatçılar tələbələrin, xüsusən də onların təhsil prosesinin başlanmasının ilkin mərhələlərində universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasına kömək göstərilməsi məsələlərini araşdırırlar.

Tədqiqatlarda pedaqoji yardım aşağıdakı kimi nəzərdə tutulur:

- problemlərin həllində bir insana kömək etmək, özünü açıqlama, artan status, özünü qəbul etmə, həmçinin müsbət olan xüsusi vəziyyətlər yaratmaq prosesi;
- təhsil prosesinin subyektlərinin fəaliyyətinə yönəlmiş fərdin inkişafına kömək etmək;
- həyatda iştirak, öz müqəddəratını təyinetmə, böhran vəziyyətlərində seçim etməyə hazırlıq, özünü aşkara çıxarmaq və inkişaf üçün subyektiv maneələrin aradan qaldırılması, psixoloji sağlamlığın möhkəmləndirilməsi;
- qrupda müsbət atmosfer yaratmaq, başqaları ilə məhsuldar qarşılıqlı əlaqə təcrübəsi qazanmağa kömək etmək;

Beləliklə, pedaqoji yardım mürəkkəb fəaliyyət kimi başa düşülür ki, bu müddət ərzində tələbələrin özünü kəşf etməsinə və müxtəlif problemlərin həllinə kömək etmək üçün şərait yaradılır.

Pedaqoji yardım adətən konkret sahələrə diqqət yetirməklə (inkişafında qüsurlu insanlara kömək etmək, müəyyən kateqoriyalı tələbələrə kömək etmək və s.) təmin edilir. Çox vaxt tətbiq olunur və çətin vəziyyətlərdən çıxmağa şərait yaradan birdəfəlik fəaliyyət forması kimi şərh olunur. Pedaqoji yardım əvvəlcədən müəyyənəndirilir ki, bu da tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasını səmərəli şəkildə asanlaşdırır.

Pedaqoji təsirə diqqət yetirsək görürük ki, tədqiqatçılar bunu aşağıdakı qaydada qruplaşdırır:

- məqsədinə nail olmaq üçün müəllimin xüsusi fəaliyyət növü vasitəsilə tələbənin psixoloji xüsusiyyətlərində müsbət dəyişikliklər (ehtiyaclar, münasibətlər, vəziyyətlər, davranış nümunələri);
- şəxsiyyətdə şüurun formalaşmasına yönəlmiş hərəkətlər davranışı ilə birlik;

- müəllimin tələbəyə münasibətdə fəal hərəkətləri, tələbənin onları qəbul etmək və onların təsiri altında dəyişmək istəyi;

- məlum fəaliyyət nümunələrindən, əməl edilməli olan fəaliyyət alqoritmlərindən istifadənin müəllim tərəfindən nümayişi.

Pedaqoji təsirin göstərilən xüsusiyyətləri bu cür fəaliyyətlər müəllimin üstünlüyü ilə xarakterizə olunur ki, bu da tələbənin üstünlük təşkil edən obyektivliyini əvvəlcədən müəyyən edir.

Tələbələrə dəstəklənməsindən danışırıqsa, qeyd etmək yerinə düşər ki, bu pedaqoji ədəbiyyatlarda "pedaqoji dəstək" anlayışı ilə təyin olunur. Bu anlayış da belə başa düşülür:

- maraqlara, meyllərə, həyat arzularına və istəklərinə görə fərqləndirmək məqsədilə həyata keçirilən, onların müəyyən edilməsinə və dəstəklənməsinə yönəldilmiş müxtəlif fəaliyyətlər sistemi;

- pedaqoji fəaliyyət sistemi insan potensialı, o cümlədən tələbələrə, müəllimlər, valideynlər üçün üzə çıxaran pedaqoji, sosial, psixoloji, şəxsi çətinliklər;

- təlimdə müsbət nəticələr əldə etmək üçün tələbələrə problemlərinin həllində operativ kömək göstərməyə yönəlməmiş müəllimin fəaliyyəti;

- təhsildə inkişaf subyektinin uğurlu müstəqil irəliləyişinə mane olan maneələrin aradan qaldırılması istiqamətində iş;

Beləliklə, pedaqoji dəstək müəllim və tələbə arasında çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etməyə, habelə müstəqil fərdi seçim vəziyyətlərinə yönəlməmiş pedaqoji qarşılıqlı əlaqə sistemidir.

Pedaqoji dəstək tədqiqatçılar tərəfindən tez-tez nəzərə alınır ki, bu da aşağıdakıları ehtiva edir:

- təlim prosesində yaranan problemli vəziyyətlərin həllinə yönəlməmiş təhsil prosesinin subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyətə cəlb edilməsinin xüsusi təşkil olunmuş prosesi;

- müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı əlaqə, bu zaman tələbə lazımi hərəkətləri yerinə yetirir və müəllim onların həyata keçirilməsi və başa düşülməsi üçün şərait təmin edir;

- müşayiət olunan şəxsin məqsədyönlü inkişafı, xüsusi pedaqoji sistemlər (təhsil, təlim) vasitəsilə onların struktur dizaynında həyata keçirilir;

- müəllimin subyektivlə işləməyə yönəlməmiş fəaliyyəti tələbənin təcrübəsi, onun koqnitiv və peşəkar maraqlarının, niyyətlərinin, ehtiyaclarının, şəxsi istəklərinin təhlili.

Beləliklə, müəllim və tələbə arasında xüsusi təşkil edilmiş qarşılıqlı əlaqə pedaqoji vasitə və üsullarla həyata keçirilsə və öyrənmə prosesində yaranan problemli vəziyyətlərin qarşısını alınması və ya həll edilməsi hədəflənilsə, pedaqoji dəstək kimi başa düşülür.

Müşayiət yaranan problemlərin həllində müşayiət olunan şəxsin şüurlu, məqsədyönlü fəaliyyətini stimullaşdırmağa yönəldilmişdir. Özünü ifadə etməkdə potensialınızı reallaşdırmağa imkan verir, müşayiət edir, onun uğurlu davranışını stimullaşdırır.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda pedaqoji dəstək ayrıca fəaliyyət növü kimi də təsvir olunur:

- tələbələrə mənimsədiyi vəziyyətlərə, dəyərlərə, fəaliyyətlərə, ünsiyyət və münasibətlərə təsir edən şəraitin formalaşması;

- müəllimin qarşılıqlı əlaqəsinə vasitəçilik edən vəziyyətin tənzimlənməsi və pedaqoji vasitə və texnologiyalardan istifadə edən tələbələr;

- köməyi ilə tələbənin inkişafı üçün əlavə tədbirlər, xüsusi təşkil edilmiş texnika və üsullar, vasitələr və şərtlər;

- bu və ya digərinin səmərəliliyi üçün lazım olan şəxsi və mövcud institusional resursların aktivləşdirilməsini əhatə edən xüsusi bir peşə fəaliyyəti növü;

Buradan belə nəticə çıxır ki, pedaqoji dəstək fəaliyyətdir, pedaqoji prosesin tərkib hissəsidir, müəllim tələbənin inkişafı üçün lazım olan resursları aktivləşdirir. Pedaqoji təsirlə müqayisədə müşayiət müəllim və tələbələr arasında subyektiv, demokratik qarşılıqlı əlaqəni nəzərdə tutur. Dəstəklə müqayisədə pedaqoji təsir uzun müddət ərzində sistemli şəkildə həyata keçirilir, dəstək isə əksər hallarda parçalanmış şəkildə həyata keçirilir. Pedaqoji dəstək, müşayiət edən şəxsin dəstəyi ilə müqayisədə minimum tələbə müstəqilliyinin maksimum dərəcədə təşviq edilməsini əhatə edir.

Pedaqoji dəstək konsepsiyası əməkdaşlıq pedaqogikası və təhsilin fərdiləşdirilməsi prinsiplərinə əsaslanır. Pedaqoji dəstək pedaqoji fəaliyyətin forması kimi tələbələrə təhsil işi kontekstində tez-tez istifadə olunur ki, bu da şəxsiyyətin inkişafına, onun universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesinin optimallaşdırılmasına yönəlidir.

Tələbələr universitetə daxil olarkən ən çox stresli vəziyyətə düşürlər ki, bu da təlimin ilk mərhələlərində yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması üçün müəllim cəmiyyətinin dəstəyini tələb edir. Hər kəsə şəxsi keyfiyyətlərin inkişafına imkan verən şərait yaratmaq lazımdır ki, bu da nəticədə birinci kurs tələbəsi yaranan problemlə vəziyyətləri şüurlu və müstəqil həll etmək bacarığını inkişaf etdirməklə tələbə həyatına üzvi şəkildə uyğunlaşa və təhsil prosesinin əsl subyektinə çevrilə bilər.

Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin adekvat təşkili ilə tələbələrə müəllim arasında münasibət subyekt-subyekt xarakteri alır. Pedaqoji dəstək subyektivdir, müşayiət olunan şəxs tərəfindən yaxınlıqda arxalana biləcəyimiz birinin olduğunu başa düşmək kimi izah olunur. Müəllim və tələbələrin birgə söyləri sayəsində onların universitetin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşma prosesi getdikcə asanlaşır. Universitet tələbələrə müəllimlə uyğun qarşılıqlı əlaqə ehtiyacını itirmirlər, eyni zamanda, müəllimin tələbələrin təşəbbüsünü boğmadan, münasibətlərdə hökmranlıq etmədən, onların fərdi inkişafını, universitetin sosial-mədəni mühitinə inteqrasiyasını müşayiət etməsi vacibdir.

Pedaqoji dəstək davamlı, əvvəlcədən planlaşdırılmış fəaliyyəti nəzərdə tutur və istiqaməti profilaktik xarakter daşıyır, müşayiət olunan tələbələrdə çətinliklərin öhdəsindən müstəqil şəkildə gəlmək, fərdi inkişaf və özünü inkişaf yollarını müəyyən etmək bacarığının formalaşması üçün şərait yaratmaq zərurətini qoyur. Tədqiqatçılar müşayiətcinin olduğuna inanır və qeyd edirlər ki, o, profilaktik xarakter daşıyır və gənclərin yeni şəraitə uyğunlaşması prosesi ilə bağlı müxtəlif növ problemlərin yaranmasının qarşısını almağa imkan verir. Bundan əlavə, müşayiət bacarıqları artırmağa kömək edir, öz təhsil və şəxsi məsələlərini müstəqil həll edir (Bayramov, Əlizadə, 2003).

Pedaqoji dəstək ilə, müdaxilə dərəcəsi tələbənin inkişaf prosesini müşayiət etmək minimaldır. Pedaqoji dəstəyin potensialına gəlinə, bu, müəllimin bu növ peşə fəaliyyətini yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirmək qabiliyyəti, imkanı və hazırlığı ilə müəyyən edilir.

Universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesində olan tələbələrin pedaqoji dəstəyə xüsusi ehtiyacı var. Sistem nəzərdən keçirilən prosesin səmərəliliyini artırmağa yönəlmiş pedaqoji fəaliyyət gəncin daxili vəziyyətinin diaqnozunu, özünü əks etdirməsi üçün şərait yaratmağı, onun öhdəsindən gəlmək qabiliyyətini təşviq etməyi nəzərdə tutur.

Auditoriyadan kənar fəaliyyətlər üçün nəinki kifayət qədər, hətta ən azı minimum zəruri vəsait ayrılmadığından bu fəaliyyət - pedaqoji dəstək göstərmək, yardım göstərmək artıq aktual problemlərin öhdəsindən gəlmək ehtiyacı ilə və bir qayda olaraq sistemli şəkildə həyata keçirilmir və onun potensialından praktiki olaraq istifadə edilmir.

Pedaqoji dəstək zamanı hər bir birinci kurs tələbəsi ilə işləmək üçün onun fərdi inkişafına və özünü inkişaf etdirməsinə yönəlmiş xüsusi layihə təcrübəsi həyata keçirilir. E.İ. İsayev və V.İ. Slobodçikovun fikirlərini bölüşərək, müxtəlif həyat vəziyyətlərinin şüurlu və məqsədyönlü dizaynı üçün şərait yaradılmalı olduğunu iddia etmək olar, birinci kurs tələbəsinin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli şəkildə uyğunlaşması, özünün müəllifi olması vasitəsilə mümkün olur (İsayev, Slobodçikov, 2012).

Pedaqoji dəstək tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması prosesi bu cür keyfiyyətlərə malikdir. Bu dəstək insanın əsas qabiliyyətlərinin yetişdirilməsinə yönəlib. O, subyektiv məkanda xüsusi bir işi təmsil edir ki, bu da birgə paylanmış fəaliyyət məkanında, birgə mövcud qrup məkanında, refleksiv şüur məkanında yerinə yetirilir. Məhz bu məkanda insanın muxtariyyətinin və öz müqəddəratını təyin etməsinin formalaşması, özünü inkişaf etdirməsi və tərbiyə etməsi, son nəticədə isə öz həyatında faktiki müstəqilliyi mümkündür.

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasına dəstəyi təşkil etmək mühüm metodoloji əhəmiyyətə malikdir. "Pedaqogikanı anlamaq" daxilini həyəcanlandıran anlayışdır, subyektin özünü hərəkət mənbələri, ona proksimal inkişaf zonasının potensial imkanlarını həyata keçirməyə imkan verir. Universitet tələbələrinin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşma prosesinin pedaqoji dəstəklənməsi insanın öz reallığının dolğunluğuna yüksəlməsi, insanda insanlığın "açılması" imkanını təmin etmək ideyasını həyata keçirir (Andreev, 2002).

Bu mövqelərdən təhsilli insanlığın yetişdirilməsi, fəal keyfiyyətlərin formalaşması məkanı hesab etmək olar. İnsanın insanlaşması prosesi, o cümlədən sosial idrak, sosial ünsiyyət, peşəkar bacarıqların mənimsənilməsini əhatə edən yeni sosial mühitə fərdi daxil olmaq, fəaliyyət, ətraf mühitin fəal yenidən qurulması, insanın özünün dəyişməsi və keyfiyyətə transformasiyası fərdin yeni mühitə uyğunlaşması ilə üzvi şəkildə bağlıdır.

Təhsil fəaliyyətində dəstək, təhsil fəaliyyətinin əsas məqsəd və dəyəri onun dünyagörüşü, qnoseoloji, nəzəri və praktiki yönümlü bir insan kimi şərh edilə bilər. Müasir təhsilin prioritet məqsədi və dəyəri hər bir şəxsə öz müqəddəratını təyin edən, özünü təşkil edən, özünü tənzimləyən və özünü idarə edən davranış ehtiyacı və bacarığı kimi subyektivliyinin formalaşmasını təmin etməkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji dəstək təhsil prosesinin mövzusu kimi insan varlığının vahid xüsusiyyətlərinə ünvanlanır.

Beləliklə, pedaqoji dəstək bir sıra xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

- humanist məqsədlərin şüurlu müəyyən edilməsi;
- insan inkişafının vurğulanması;
- bütün sistem komponentlərinin bütövlüyü və düşünülmüş olması;
- pedaqoji prosesin aydın təşkili;
- yüksək mənəvi standartlar;
- məcburi olmayan təhsil üsulları.

Pedaqoji dəstəyin əsas mənası insanın yeni şəraitə uyğunlaşmaq və orijinal olmaq üçün əsas qabiliyyətini inkişaf etdirmək mümkün olan təhsil proseslərinin dizaynıdır. Və öz həyatının mövzusu, özünü dəyişdirmək bacarığı, həyat fəaliyyəti praktik transformasiya mövzusunə çevrilir.

Pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsi tələbələrə universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması - bu mühiti yaxşılaşdırmaq üçün yeni bir fürsət yaradır. Effektiv dəstək aşağıdakılarla təmin edilir:

- müşayiət olunan fəaliyyətlərin tələbə qrupunun inkişafına və fəaliyyətinə yönəldilməsi;
- inkişafı təşviq edən qrup üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqə tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşması üçün zəruri olan keyfiyyətlər;
- şəxsi əhəmiyyətli dizayn təcrübəsini mənimsəmək;
- tələbələrin özləri və eyni zamanda birgə fəaliyyətlərində əldə etdikləri nəticələri əks etdirmələri;
- tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşma səviyyələrinin diaqnostikası.

Beləliklə, pedaqoji dəstək elə sistemli fəaliyyətlərin təşkilini nəzərdə tutur ki, onun iştirakçılarının təhsil prosesinin bərabər yaradıcılarına çevrildiyi, fərdi mənalara, inkişaf məqsədlərini və subyektin yeni həyat şəraitinə uyğunlaşmasını tapmağa kömək edir.

Üstəlik, tələbələrin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşması nəticəsində universitet mühitində tələbəyə şüurlu şəkildə müxtəlif sosial fəaliyyətləri qəbul etməyə imkan verən formalaşmış keyfiyyətləri nəzərə almaq olar. Başqa sözlə, nəticə belədir – müvafiq sosial əhəmiyyətli səlahiyyətlər formalaşdırılmışdır.

Məlumdur ki, sərişlər məhz burada formalaşır və inkişaf edir. Bir insanın bir fərd, subyekt kimi özünə münasibətini xarakterizə edən ümumi mədəni sərişləri nəzərə almaq həyat fəaliyyəti, o cümlədən sosial əhəmiyyətli səlahiyyətlər insanın digər insanlarla qarşılıqlı əlaqəsini xarakterizə edir. İ.A. Zimnyaya aşağıdakı komponentləri müəyyən etdi:

- təzahürə hazırlıq (motivasiya aspekti);
- səriştənin məzmunu (koqnitiv aspekt) haqqında biliklərə sahib olmaq;
- müxtəlif standart və qeyri-standardlarda təzahür təcrübəsi (davranış aspekti);
- səriştənin məzmununa və onun tətbiqi obyektinə münasibət (dəyər-semantik aspekt);
- təzahür prosesinin və nəticəsinin emosional-iradi tənzimlənməsi (Akimenko, 2011).

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesinin pedaqoji dəstəyi iştirakçıların dəyər dünyasının inkişafına kömək edir. Tələbələrin dəyərləri müvafiq olaraq yenilənir, mənəvi və əxlaqi özünü təkmilləşdirmə ehtiyacı güclənir. Bu cür fəaliyyətlər tələbələrdə yaradıcı təfəkkürün, pedaqoji improvizasiya, özünün əhəmiyyətini dərk etmək fəaliyyətləri və s. hazırlığın formalaşmasına kömək edir. Subyekt-subyekt qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili zamanı tələbələr liderlik, təşkilatçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir və ünsiyyət bacarıqları, özünü əks etdirmə və özünə nəzarət qabiliyyəti yaxşılaşır.

Nəticə

Pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsində təcrübənin yayılması tədris vəsaitləri yazmaqla tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşdırılması, elmi konfranslarda, seminarlarda, dəyirmi masalarda və s. bu təcrübənin təhsil təcrübəsində köklənməsinə öz töhfəsini verir.

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin edən pedaqoji dəstək tələbələrin şəxsi və peşəkar öz müqəddəratını təyin etməsinin mümkün olduğunu, müxtəlif həyat və təhsil vəziyyətlərinin, onun subyektivlik əldə etməsi və öz hərəkətlərinin məqsədyönlü həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin səmərəli həyata keçirilməsi yalnız müvafiq nəzəri əsaslarla mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Akimenko, A. K. (2011). *Uyğunlaşma anlayışı, onun meyarları və uyğunlaşma prosesinin mexanizmləri*. Müasir dünyada şəxsiyyətin uyğunlaşması (Cild 3, 110 s.). Saratov: İC "Elm".
2. Andreev, A. A. (2002). *Ali təhsilin pedaqogikası. Yeni kurs*. Moskva: Moskva Beynəlxalq Ekonometriya, İnformatika, Maliyyə və Hüquq İnstitutu, 264.
3. Bayramov, Ə. S., & Əlizadə, Ə. Ə. (2003). *Sosial psixologiya*. Bakı, 356.
4. Əliyev, B. H. (1998). Şəxsiyyət probleminə yeni baxış. *Elm XXI əsrin astanasında elmi-praktik konfransın materialları*. Bakı: Renassans, 3.
5. İsayev, E. İ., & Slobodçikov, V. İ. (2012). *Təhsil antropologiyasına giriş: Monoqrafiya*, 215. Bakı: PQU-nun nəşriyyatı.
6. Joqova, A. R. (2014, Aprel 28). *Uyğunlaşma prosesləri* [Elektron resurs]. <http://respublika.info/5891/science/article8992> (Daxil olma tarixi: 20.11.2016)
7. Kon, İ. S. (1989). *Erkən yeniyetməlik dövrünün psixologiyası*. Moskva: Təhsil, 412.
8. Rean, A. A. (1995). Şəxsiyyətin sosial uyğunlaşması problemi haqqında. *Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin bülleteni*, (20), 20-21.
9. Vittenberq, E. V. (1994). *Sosial və mədəni dəyişikliklərə uyğunlaşmanın sosial və psixoloji amilləri*. Sankt-Peterburq, 236.

Daxil oldu: 13.12.2024

Qəbul edildi: 18.03.2025